

Anna Hukka

Nostalgia identiteetin rakentajana

Valev Uibopuun pakolaisvuosien kirjeenvaihto

Valev Uibopuu (1913–1997) loi Ruotsissa maanpaossa eläessään merkittävän uran ennen kaikkea kirjailijana, mutta myös toimittajana, kustantajana sekä kielentutkijana ja -opettajana.¹ Uibopuu kävi Ruotsin-vuosinaan myös hyvin laajaa ja monitahoista kirjeenvaihtoa, johon keskityn tässä artikkelissa. Tarkastelen Uibopuun kirjeenvaihdossa ilmenevää nostalgista menneen kodin muistamista. Pohdin, miten nostalgia rakentui ja ilmeni Uibopuun kirjeenvaihdossa sekä miten nostalginen kodin kaipuu toimi osana identiteetin rakennusta. Tarkastelun keskiössä ovat nostalgian sosiaalinen, materiaallinen sekä aisteihin ja paikkoihin kytkeytyvä puoli.

Uibopuun kirjekoelma sisältää yli kaksikymmentätuhatta kirjettä ja korttia. Suurin osa kirjeistä sijaitsee Viron Kirjallisuuseumuseon kulttuurihistoriallisessa arkistossa, mutta Uibopuun ensimmäiselle vaimolleen, suomalaiselle toimittaja-kirjailija Tuuli Reijoselle, kirjoittamat yli tuhat kirjettä ja korttia sijaitsevat osana Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelmia.² Valtaosa kirjeistä on Ruotsin-vuosilta 1944–1997. Kirjekoelma pitää sisällään sekä intiimimpää kirjeenvaihtoa ystävien ja perheenjäsenten kanssa että erilaisia ammatillisia ja virallisia kirjeenvaihtoja. Tutkimusaineistossa esiintyvät kirjekumppanit voidaan jakaa kolmeen ryhmään: Uibopuun perhe ja sukulaiset, samoilla Etelä-Viron

seuduilla eläneet sekä hänen kohtalotoverinsa. Kirjeenvaihtokumppaneidensa kanssa Uibopuu pääsi käsittelemään kodin menetyksen ja kotikäyvä tunteita. Perheenjäsenillä, samoin kuin muilla samoilla kotiseuduilla eläneillä – erityisesti lapsuuden ja nuoruuden tuttavilla, oli yhteinen paikkakokemus. Heidän kanssaan Uibopuu saattoi jakaa muistoja menetetyistä kotiseudistaan. Kohtalotovereilta Uibopuu taas sai ennen kaikkea ymmärrystä, sillä hekin olivat kokeneet kodin ja kotimaan menetyksen.

Uibopuun säilynyttä kirjeaineistoa ei ole aiemmin hyödynnetty nostalgian tutkimuksessa, vaikka hänen kirjeensä tarjoavat hedelmällisen materiaalin maanpaossa rakentuvan kodin ja nostalgian pitkän aikavälin tarkasteluun. Uibopuun henkilökohtaisten kirjeiden käyttäminen tutkimusaineistona tuo nykyiseen pakolaishistorialliseen tutkimukseen lisää kokemuksen näkökulmaa, sillä kirjeet auttavat lähestymään pakolaisuutta paremmin tunnetason ilmiönä. Ne valottavat erityisesti toisen maailmansodan synnyttämää tilannetta, jossa Virosta paenneet elivät vasten tahtoaan vuosikymmeniä erossa kodistaan, kotimaastaan ja läheisistä ihmisistään. Uibopuun maanpaossa kirjoittamat kirjeet kertovatkin samalla kertaa sekä entisen paikan jättämisestä että uuteen paikkaan asettumisesta – suhteesta niin vanhaan kuin uuteen kotiin.³ *Koti* on paikka, johon ihmiset kiinnittyvät erityisen voimakkaasti ja monikerroksisesti.⁴ Sen

1. Laajimmin Uibopuun uraa ja elämää on tarkastellut Ülo Tonts elämäkerrassa *Valev Uibopuu. Elu ja loomingu lugu* (Ilmamaa 2004). Suomeksi Uibopuulta on julkaistu viisi kaunokirjallista teosta: novellikokoelma *Häkkilinnut* (1945, suom. Helvi Katajavuori & Eino Parikka), romaani *Neljä tulta* (1952, suom. Kerttu Mustonen & Helvi Katajavuori), romaani *Jano* (1958, suom. Kerttu Mustonen-Hukki), romaani *Markus, älä muutu!* (1962, suom. Tuuli Reijonen-Uibopuu) ja novellikokoelma *Myöhäinen rakkaus* (1965, suom. Tuuli Reijonen).

2. Noin 200 kopiota näistä kirjeistä on myös Viron Kirjallisuuseumuseon kulttuurihistoriallisessa arkistossa.

3. Vanhan kodin rakentamisesta ja ylläpitämisestä siirtolaiskirjeissä ks. esim. Shuhua Chen, *Making Sense of the World. Archival Research with Qiaopi Letters*. Teoksessa Karin Koehler & Kathryn McDonald-Miranda (toim.) *Private and Public Voices. An Interdisciplinary Approach to Letters and Letter Writing*. Inter-Disciplinary Press 2016, 59–76.

4. Vrt. Yi-Fu Tuan, *Paikan taju. Aika, paikka ja minuus*. Teoksessa Seppo Knuuttila, Pekka Laaksonen & Ulla Piela (toim.) *Paikka. Eletty, kuviteltu, kerrottu*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 17–18.

vuoksi joutuessaan kodistaan vastentahtoisesti eroon monille syntyy kaipuun tunne sitä kohtaan. Tämä kaipuu voi kehittyä nostalgiksi. Lähestynkin *nostalgiaa* pakolaisuuden synnyttämän kodin menetyksen kautta – eron kokemuksena.⁵ Siitä kumpuaa päättymätön menneen kodin kaipuu. Jo itse *nostalgia*-sana viittaa koti-ikävään – *nostos* tarkoittaa kotiinpaluuta ja *álgos* kipua tai tuskaa.⁶ Nostalgiasa koti-ikävä konkreettista paikkaa kohtaan muokkautuu kuitenkin kaipuuksi toiseen aikaan; nostalgikko haluaa käydä menneessä ajassa uudelleen aivan kuin menneeseen voisi palata samalla tavalla kuin palataan johonkin paikkaan.⁷

Vaikka nostalginen muistelu kohdistuu menneeseen, se on vastaus nykyajassa ilmeneviin tarpeisiimme.⁸ Se ikään kuin toimii reaktiona jatkuvuuden kokemuksen odottamattomaan katkeamiseen.⁹ Kirjallisuudentutkija Andreea Ritivoin mukaan nostalgian voikin määrittellä yrityksenä löytää oman elämän merkitys vertailemalla nykyistä ja mennyttä ja asettamalla näin kokemukset laajempaan kontekstiin.¹⁰ Se on eräänlainen omaelämäkerrallinen muisti, jonka avulla työestetään mennyttä.¹¹ Se rakentaa muistia ja muistoja sekä tuottaa ja lajittelee merkityksiä.¹²

Muistelemineen on myös tärkeä identiteetin lujittamisen keino.¹³ Kun ihmiset asettavat narratiivien avulla itsensä aikaan ja paikkaan, he edistävät identiteettinsä jatkuvuuden tunnetta.¹⁴ Nostalgian avulla täydennetään ja vahvistetaan myös omaa identiteettiä.¹⁵ Identiteetin näen tässä yhteydessä narratiivisena ja konstruktivistisena jo siitäkin syystä, että tarkastelen kirjoitettuja, jotenkin jo tulkittuja kokemuksia, enkä välittömiä kokemuksia itsessään.¹⁶ *Identiteetti* on kertomus, jota kerrotaan sekä itselle että toisille siitä, kuka ja millainen minä olen.¹⁷ Se muotoutuu tekstien, toiminnan ja tapojen avulla ja määrittyy suhteessa toisiin ihmisiin sekä yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin olosuhteisiin.¹⁸ Se on muuttuva, haarautuva ja moniulotteinen, ja siten ihmisillä on pikemminkin monia muokkautuvia identiteettejä kuin yksi staattinen identiteetti.¹⁹

Myös kirjeenvaihdon voi nähdä olevan yksi keino rakentaa omaa identiteettiä, sillä kirjeiden välityksellä voi näyttää vastaanottajalle, kuka lähettäjä on tai kuka hän haluaisi olla.²⁰ Kirjoittaessaan elämästään toiselle kirjoittaja tulee samalla jäsentäneeksi kokemuksia, ajatuksia ja tunteita myös itselleen.²¹ Näin kirjeiden kirjoittaminen voi johtaa itsetutkiskeluun ja

5. Vrt. Riikka Rossi & Katja Seutu, Nostalgian lukijalle. Teoksessa Riikka Rossi & Katja Seutu (toim.) *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007, 11.
6. Susanna Sallinen, Koti-ikävä ja nostalgia arjen kokemuksena. Päivi Granö, Jaakko Suominen & Outi Tuomi-Nikula (toim.) *Koti. Kaiho, paikka, muutos*. Turun yliopisto 2004, 8; Antto Vihma, *Nostalgia. Teoria ja käytäntö*. Teos 2021, 8.
7. Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia*. Basic Books 2001, xv.
8. Vrt. Aaron Santesso, *A Careful Longing. The Poetics and Problems of Nostalgia*. University of Delaware Press 2006, 16.
9. Ene Kõresaar, Virolaisten elämäkerrat ja nostalgian retoriikka. Teoksessa Maarit Knuutila et al. (toim.) *Hei, muistatko...? Pirjo Korkiakankaalle omistettu 60-vuotisjuhlakirja 10.7.2007*. Ethnos ry 2007, 118.
10. Andreea Deciu Ritivoi, *Yesterday's Self. Nostalgia and the Immigrant Identity*. Rowman & Littlefield Publishers 2002, 29. Ritivoi viittaa määritelmässään F.C. Bartlettin teokseen *Remembering*. Cambridge University Press 1932, 234.
11. Janelle L. Wilson, *Nostalgia. Sanctuary of Meaning*. University of Minnesota Libraries Publishing 2014, 147–148.
12. Pirjo Kukkonen, Nostalgian Semiosis. Keveyden ja painon dialogia. Teoksessa Riikka Rossi & Katja Seutu (toim.) *Nostalgia. Kirjoituksia kaipuusta, ikävästä ja muistista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007, 15.
13. Pirjo Korkiakangas, Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Usutalo (toim.) *Kulttuurin muuttuvat kasvot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999, 155.
14. Wilson 2014, 19–61.
15. Ritivoi 2002, 39.
16. Vrt. Maarit Leskelä-Kärki, *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 66.
17. Nira Yuval-Davis, Belonging and the Politics of Belonging. *Patterns of Prejudice* 40:3 (2006), 202. Yuval-Davis pohjaa identiteetin määritelmänsä Denis-Constant Martinin artikkeliin ”The Choices of Identity”. *Social Identities* 1:1 (1995), 5–16.
18. Vrt. Laura-Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen, *Aika ja identiteetti. Katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006, 8.
19. Sidonie Smith & Julia Watson, *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. University of Minnesota Press 2001, 33–34.
20. Maarit Leskelä-Kärki, Kirjeet ja kerrotuksi tuleminen kaipuu. Kirjailija Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyyden, 1906–1936. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.) *Kirjeet ja historian-tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2011, 261.
21. Vrt. Ritva Hapuli, Kirjoittamisen kulttuurihistoriasta. *Historiallinen aikakauskirja* 103:3 (2005), 317–323.

minän pohtimiseen.²² Olenkin lähestynyt kirjeitä omaelämäkerrallisina – omia elämänvaiheita ja -kokemuksia käsittelevinä – teksteinä.²³ Henkilökohtaisten kirjeiden käsittelyssä apunani on ollut hermeneuttinen ja empaattinen lukutapa, mikä tarkoittaa ennen kaikkea pyrkimystä toisen toiseuden ymmärtämiseen sekä kunnioittamiseen.²⁴

Valev Uibopuun menetetty koti

Pakolaisen tie oli Valev Uibopuun tapauksessa pitkä. Syksyllä 1943 hän pakeni ensin Saksan miehittämästä Virossa Suomeen, josta hän siirtyi Neuvostoliiton ja Suomen solmittua välirauhan syyskuussa 1944 kiireellä Ruotsiin. Ruotsissa hän asui ensin vajaat kymmenen vuotta Tukholman seudulla, josta hän muutti Lundiin. Uibopuun pakolaiselämä päättyi vasta Viron uudelleen itsenäistyessä vuonna 1991. Kotimaahan hän ei kuitenkaan muuttanut takaisin, vaan asui viimeisetkin elinvuotensa Lundissa. Tärkeä syy sille, miksi Uibopuu ei jatkanut pakomatkaansa Ruotsista eteenpäin, olivat siellä asuvat kohtalotoverit. Maanpakoon oli päätyneet moni muukin virolainen sivistyneistön edustaja ja kulttuurivaikuttaja, mukaan lukien lähes kolmasosa Viron tasavallan aikaisen Kirjailijoiden Liiton jäsenistä.²⁵ Kirjailijoilla oli merkittävä rooli virolaisen kulttuurin säilyttämisessä ja edistämässä maanpaossa, ja myös Uibopuu koki tehtävän tärkeäksi. Uibopuu olikin aktiivinen virolaisen pakolaisyhteisön jäsen, joka piti yhteyttä muihin kirjailijoihin,

kuten Ruotsiin päätyneisiin Aino Kallakseen, August Gailitiin, Bernard Kangroon ja Karl Ristikiveen.

Lukuisten pakolaisvuosien kuluessa Uibopuun käsitys kodista muuttui moniulotteiseksi ja -haaraiseksi.²⁶ Maanpaosta seuranneista suurista elämänmuutoksista huolimatta – tai kenties juuri niiden vuoksi – Etelä-Virossa sijaitsevan lapsuuden ja nuoruuden kotiseudun merkitys säilyi tärkeänä läpi hänen elämänsä. Lapsuudessaan Uibopuu joutui muuttamaan perheensä kanssa usein, vaikkakin Etelä-Viron sisällä. Hänen isänsä kuoleman jälkeen vuonna 1920 perhe muutti Uibopuun äidinisän rakennuttamaan taloon Tinnoon, joka sijaitsi Karaskin kylässä, lähellä Võrua. Tästä talosta muodostui Uibopuulle koti, jossa hän jaksoittaisia poissaoloja lukuun ottamatta asui vuoteen 1936 asti, jolloin hän muutti etelävirolaiseen Valgan kaupunkiin. Uibopuun äiti jäi kuitenkin kotitaloon, ja Uibopuun jo muutettua kotoa siitä muodostui paikka, johon hän aina pyhien aikaan ja kesäisin palasi.²⁷

Uibopuu kaipasi tätä menetettyä kotia ja koko mennyttä Etelä-Viroa maanpaossa ollessaan, ja hän kirjoitti vielä muutama vuosi ennen kuolemaansa sen olevan hänen todellinen kotinsa.²⁸ Myös etelävirolaisuus säilyi tärkeänä osana Uibopuun identiteettiä loppuun asti. Tästä kertoo esimerkiksi hänen omaelämäkerrallinen esseensä *Eneseloolist: kolmekordselt killustatud elu* (1987),²⁹ joka julkaistiin neljänkymmenen pakolaisvuoden jälkeen. Esseessään Uibopuu muun

22. Bruce S. Elliot, David A. Gerber & Suzanne M. Sinke, Introduction. Teoksessa Bruce Elliot, David Gerber & Suzanne Sinke (toim.) *Letters Across Borders. The Epistolary Practices of International Migrants*. Palgrave Macmillan, Carleton Centre for the History of Migration 2006, 19; Ritva Hapuli & Maarit Leskelä-Kärki, Kirjoittamisen julkiset ja yksityiset maailmat. Naisten kirjoittamisen kulttuurihistoriasta. Teoksessa Sakari Ollitervo & Heli Rantala (toim.) *Kulttuurihistoriallinen katse*. Turun yliopisto 2010, 264.

23. Vrt. Anni Vilkkö, *Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kertonta ja luenta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997, 196.

24. Toisen ymmärtämiseen pyrkimisestä ks. Timo Laine, Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. PS-kustannus 2010, 36. Toisen kunnioittamisesta ks. Leskelä-Kärki 2006, 84; Erkkä Pehkonen, Kirjetutkimuksen etiikkaa. Yksityistä sota-ajan kirjeenvaihtoa tutkivan eettiset metodologiset haasteet. Teoksessa Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.) *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina*. Postimuseo, Tampereen Historiallinen Seura 2015, 73.

25. Piret Kruuspere, Sissejuhatus. Teoksessa Piret Kruuspere (toim.) *Eesti kirjandus paguluses XX sajandil*. Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus 2008, 9.

26. Tarkemmin kodin merkityksestä ja rakentumisesta Uibopuun elämässä ks. Anna Hukka, Kodu mitmemõõtmeline tähendus. Valev Uibopuu pagulasaastad. *Keel ja kirjandus* 63: 11 (2020), 951–968.

27. Viron kirjallisuudenmuseon kulttuurihistoriallinen arkisto (Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuurilooline Arhiiv / EKM EKLA), Valev Uibopuun kokoelma (356), kirjekokoelma 22: 21, sivut 28/72 & 29/75 (V. Uibopuu 5.12.1993 & 7.12.1993 J. Naaritsalle).

28. EKM EKLA 356: 22: 21, 29/75 (V. Uibopuu 7.12.1993 J. Naaritsalle).

29. Suom. ”Omaelämäkerrallista: kolminkertaisesti pirstottu elämä”

muassa kirjoittaa polveutuvansa vanhasta etelävirolaisesta talonpoikaissuvusta, jonka tietoja löytyy kirkonkirjoista vuodesta 1650 alkaen. Hän kirjoittaa siinä myös tuntevansa vielä vanhuuden päivillään – kaikista ulkomailla vietetyistä vuosista huolimatta – ”tiettyä” helpotusta päästes- sään keskustelemaan ”lapsuuden murteellaan”.³⁰

Lohdullista ja kivuliasta uneksintaa lapsuuden ja nuoruuden maisemissa

Maanpaon synnyttämä vastentahtoinen ero kodista ja kotimaasta loi pohjan Valev Uibopuun nostalgiakokemukselle. Uibopuulle ero kodista oli traumaattinen kokemus, ja hän poti Ruotsissa pitkään koti-ikävää.³¹ Uibopuun, kuten monien muidenkin virolaisten pakolaisten, kokema kodin menetyksen trauma ohjasi muistelemaan kotia

■ Kuva 1. Uibopuun kotitalo Tinnon päätyseinä kuvatuna vuonna 1965 puutarhasta päin. Lähde: EKM EKLA B-37:3822.

yhä uudelleen. Kotiinpaluusta muodostui paine, josta ei voinut vapautua.³² Siitä tuli osa pakolaisen elämää.³³ Antropologien Kristin Kuutman ja Aet Annistin mukaan virolaisten sotapakolaisten identiteettiä määrittelikin juuri kodin ja kotimaan menetys, tilallinen häiriö.³⁴ Kielitieteilijä Leelo Keevallik on taas esittänyt, että virolaisten pakolaisten kohdalla kotiinpaluun unelma muodostui tärkeäksi osaksi heidän identiteettiään.³⁵ Myös Uibopuu käytti kiintymystä entiseen kotiseutuunsa henkilökohtaisen identiteet-

30. Valev Uibopuu, *Ajavoolu võrendikest. Mõtteraamat kirjanduse, keele ja kultuuri vallast*. Eesti Kirjanike Kooperatiiv 1987, 152–157.

31. Esim. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS KIA), Tuuli Reijosen arkiston kirjekoelma (1387–1388), kirjeet 1: 59; 1: 139; 1: 29 (V. Uibopuu 4.4.1945; 5.5.1946; 6.2.1954 T. Reijoselle).

32. Vrt. Leo Luks, Eesti kirjanduse kadunud kodu. *Keel ja kirjandus* 57: 10 (2014), 738.

33. Uibopuun kokemaa koti-ikävää sekä kotiinpaluun vaikeutta tarkastelen tarkemmin työn alla olevassa väitöskirjassani.

34. Kristin Kuutma & Aet Annist, Home and Heritage out of Place. The Disjunction of Exile. *Journal of Heritage Studies* 26:10 (2020), 943.

35. Leelo Keevallik, Everyday Construction of Identity in the Estonian Refugee Community in Sweden. *Journal of Baltic Studies* 41:2 (2010), 181.

tinsä rakennusaineena.³⁶ Tietoisuus kodin menetyksestä suuntasi hänen katseensa menneeseen, ja vielä yli neljäkymmentä vuotta maanpaossa oltuaan hän kirjoitti siskolleen, että vanhaksi tultuaan ihminen ikävöi kotipaikkaansa, ”jos ei muuten, niin sitten muistoissaan ja unelmissaan”.³⁷ Muistoissa ja unelmissa eläminen – nostalginen kodin muistelu – oli Uibopuulle keino käsitellä kodin menetyksen traumaa sekä säilyttää tunteita eheästä identiteetistä. Pakolaisuusvuosien ja -vuosikymmenten kuluessa Uibopuun koti alkoi elää yhä enemmän nostalgian sävyttämässä muistelussa ja unelmissa.³⁸

Uibopuun nostalginen kaipuu kohdistui erityisesti lapsuuden ja nuoruuden maisemiin ja tunnelmiin – lapsuuden, ”joka ei koskaan lähde mielestä”.³⁹ Ensimmäiselle vaimolleen Tuuli Reijoselle Uibopuu esimerkiksi kirjoitti vuonna 1945 sydämellisesti lapsuus- ja nuoruusmuistoistaan: toipumisestaan kotona polvivammastaan sekä työstään kirjastonhoitajana kotikunnan kirjastossa ja sihteerinä enonsa Richard Rohtin luona. Menneiden muistelun myötä hän kirjoitti olevansa ”jollainlailla liikutettu” ja päätti muistelunsa lauseeseen: ”Luen saksalaista kirjaa ja lähetän näin muistelman suukoksen nuoruusmaalleni.”⁴⁰

Kotipaikan kevättä Uibopuu muisteli äidilleen vuonna 1959 seuraavasti:

Ajattelen usein omaa entistä kotia ja Sinun hellää huolenpitoasi. Erityisesti keväisin tulee mieleen, kuinka koivut puhkesivat koivikossa hiirenkorville ja alkoivat tuottaa mahlaa. Muis-

tan, kuinka kerran keväällä sairaana ollessani toit minulle ensimmäisen vihreän koivunoksan sänkyyn. Kyllä, muistan omenapuu-tarhan keväällä kukkimassa, suuren jasmiinipensaas verannan edessä ja sireenipensaas Kutsarin puoleisella pihan laidalla sekä paljon, paljon muuta kaunista. Näiden muistojen lämmössä tervehdin sinua kaukaa.⁴¹

Muistot lämmittivät, sillä ne näyttäytyivät Uibopuulle kauniina. Ne ilmenivät myös aurinkoisina ja kirkkaina, kuten lapsuuden kevättalvet, jolloin Uibopuun muistikuvissa ”lumi hohti ja säteili hangilla ja Külasoo oli kuin kullalla ja hopealla verhottu”.⁴² Ne olivat myös iloisia ja valoisia, kuten ”kauaksi” jääneet kesäpäivät.⁴³ Näissä Uibopuun muistikuvissa lapsuutensa vuodenaajoista näkyy hyvin, kuinka lapsuus voi ilmetä myöhemmässä muistelussa onnellisimpana ja lämpimimpänä – nostalgisena – ajanjaksona.⁴⁴ Pitkittynyt poissaolo kotoa voi vahvistaa positiivisia muistikuvia vielä entisestään, ja ihmisille, jotka ovat menettäneet kotinsa ”peruuttamattomasti”, koti ja koti-seutu voivat muuttua ideaalisiksi ja symbolisiksi paikoiksi.⁴⁵ Nostalgia onkin määritelty tunteeksi, joka ilmenee positiivisena menneisyyden (yli) arvostamisena.⁴⁶ Uibopuun kohdalla pysyvästi menetetty koti sai pakolaisuusvuosien kuluessa tällaisen ihannoidun muodon. Esimerkiksi vuonna 1949 hän kirjoitti Reijoselle Etelä-Viron kotipaikan kesien olevan kaikkein parhaimpia.⁴⁷ Äidilleen hän taas kirjoitti, että kaikki, mihin ylipäättään lapsuudessa oli tottunut, oli ”aina se kaikkein parhain”.⁴⁸ Vielä 1980-luvun lopulla hän koki,

36. Vrt. Sallinen 2004, 84–85.

37. EKM EKLA 356: 16: 3, 154/166 (V. Uibopuu 5.6.1984 M. Lassille).

38. Hukka 2020.

39. EKM EKLA 356: 165: 1, 46/85 (V. Uibopuu 13.10.1963 E. Uibopuulle).

40. SKS KIA 1387: 1: 103 (V. Uibopuu 23.9.1945 T. Reijoselle).

41. EKM EKLA 356: 165: 1, 12/20 (V. Uibopuu 24.3.1959 E. Uibopuulle). Huom. vironkieliset sitaattit ovat artikkelin kirjoittajan suomentamia.

42. EKM EKLA 356: 165: 1, 34/62 (V. Uibopuu 30.3.1962 E. Uibopuulle).

43. EKM EKLA 356: 26: 6, 34/35 (V. Uibopuu 24.10.1986 V. Pärsimägilte).

44. Vrt. Ene Kõresaar, Lapsepõlv kui ajaloopilt. Rahvuse ja riigi metafoorne kujutamine vanemate eestlaste lapsepõlvemälestustes. Teoksessa Ene Kõresaar & Terje Anepaio (toim.) *Mälu kui kultuuritegur. Etnoloogilisi perspektiive*. Tartu Ülikooli Kirjastus 2003, 74; Triin Mulla, ”Minu õnnelik-rahutu lapsepõlv”: 1940. aastad eestlaste lapsepõlvemälestustes. Teoksessa Ene Kõresaar & Terje Anepaio (toim.) *Mälu kui kultuuritegur. Etnoloogilisi perspektiive*. Tartu Ülikooli Kirjastus 2003, 102.

45. Päivi Granö, Jaakko Suominen & Outi Tuomi-Nikula, ”Oma koti kullalla” Johdannoksi. Teoksessa Päivi Granö, Jaakko Suominen & Outi Tuomi-Nikula (toim.) *Koti. Kaiho, paikka, muutos*. Turun yliopisto 2004, 9–10.

46. Ene Kõresaar, Nostalgia ja selle puudumine eestlaste mälu kultuuris. Eluloo uurija vaatepunkt. *Keel ja kirjandus* 51: 10 (2008), 760.

47. SKS KIA, 1387: 1: 315 (V. Uibopuu 15.5.1949 T. Reijoselle).

48. EKM EKLA, 356: 36: 13, 5/5 (V. Uibopuu 10.6.1958 E. Uibopuulle).

ettei ollut saavuttanut Ruotsissa oikeaa joulu-tunnelmaa – sellaista, mikä oli lapsuudessa ja sen ”oikeassa ympäristössä”.⁴⁹

Uibopuu palasi muistoissaan onnelliseen lapsuuteen, sillä nämä muistot toivat turvan tunnetta. Turvallisen menneisyyden muistelu tarjoaa filosofi Gaston Bachelardin sanoja käyttäen ”onnellisia takertumisia” sekä rohkeutta.⁵⁰ Siten nostalginen muistelu voi saada myös korvaavia ja jopa vapauttavia ulottuvuuksia.⁵¹ Lapsuusmuistot tarjoavat turvaa etenkin silloin, kun elämä ja ympäristö muuttuvat radikaalisti.⁵² Näin voi olla esimerkiksi maanpakoon joutuessa. Vaikeiden pakolaiskokemusten myötä lapsuusmuistot elämästä itsenäisessä Virossa tuntuivatkin vanhemman polven virolaisille pakolaisille turvallisilta ja kotoisilta. Ne muuttuivat näin ylipositiivisiksi, idealisoiduiksi, nostalgisiksi sekä osaksi heidän identiteettiään.⁵³

Positiivisiin lapsuuden ja nuoruuden muistoihin ja maisemiin keskittymällä Uibopuun muistot tuntuivat saavan selkeän muodon. Esimerkiksi vuonna 1945 Uibopuu kertoi Reijoselle, kuinka sulkiessaan silmänsä hän saattoi nähdä silmäluomiensa takana aivan kuin kupariin piirrettyinä nummet, niityt ja laitumet, joilla oli viettänyt seitsemän kesää paimenpoikana. ”[S]iinä ei voi olla mitään erehtymistä”, hän kirjoitti.⁵⁴ Kotipaikan maisemat voivatkin toimia eräänlaisina ”muisti-ankkureina”, jotka auttavat säilyttämään muistikuvat selkeinä ja erehtymättömän tuntuisina.⁵⁵ Muistikuvat vaikuttavat silloin staattisilta, ikään

kuin kuvan kaltaisilta. Ihmiset muistavat itseään koskevia tapahtumia, tarinoita ja myyttejä juuri liittämällä ne tiettyihin paikkoihin, sillä abstrakti ja muodoton aika kiinnittyy mielissämme konkreettisempaan tilaan.⁵⁶ Fyysiset paikat siis ikään kuin kiinnittävät muistomme.⁵⁷ Nostalgia ”tarttuu menneen jälkiin nykyisyydessä ja kiinnittyy ihmisen olemisen tilallisuuteen kytkien kerrotut muistot koettuun tilaan ja paikkoihin”, kuten sosiologi Anni Vilkkonen on esittänyt.⁵⁸ Mitä paremmin muistot ovat juurtuneet tilaan ja mitä pidempään niissä on oltu, sitä vankempia ne ovat.⁵⁹ Etelä-Viro, jossa Uibopuu oli viettänyt koko lapsuutensa ja nuoruutensa, oli jättänyt häneen lähtemättömän jälkensä.⁶⁰ Vielä yli 70-vuotiaana hän koki kotiseutunsa ihmeen kauniiden kävely-maisemien ajattelun aivan läkähdyttävän.⁶¹

Muistojen selkiytyminen ja idealisoituminen voivat herättää muistelijassa kuitenkin kysymyksen omien muistikuvien paikkansa pitävyydestä. Uibopuun kirjoittaessa vuonna 1964, ettei Ruotsissa ollut niin lämpimiä ja kauniita kesiä kuin ”vanhalla Võrumaalla”, hän pohtikin samalla, että kenties hän oli tullut vanhaksi ja nuoruusiän muistot vaikuttivat sen vuoksi liian kauniilta.⁶² Hän näki kotimaahan ja ihmisiin liittyvien muistojensa syventymisen ja selkiytymisen liittyvän juuri vanhentumiseen.⁶³ Hän koki myös ylipäättään vanhojen asioiden sekä suvun muistelun lisääntymisen olevan vanhenemisen seurausta.⁶⁴ Vanhuuden lisäksi muistojen ”kaunistuminen” liittyy myös nostalgiseen uneksintaan

49. EKM EKLA, 356: 2: 23, 3/5 (V. Uibopuu 5.1.1987 E. Aland-Vernikille). Lainausmerkit alkuperäisen kirjoittajan.

50. Gaston Bachelard, *Tilan poetiikka*. Nemo 2003, 78. Suomentanut Tarja Roinila.

51. Vrt. Roberta Rubenstein, *Home Matters. Longing and Belonging. Nostalgia and Mourning in Women's Fiction*. Palgarve 2001, 6.

52. Vrt. Kõresaar 2005, 63.

53. Jane Kalajärvi, Kanada pagulaseestlaste kodud kultuuriidentiteedi väljendajatena. *Mäetagused* 50 (2012), 41–42.

54. SKS KIA 1387: 1: 86 (V. Uibopuu 30.7.1945 T. Reijoselle).

55. Aivar Jürgenson, Diasporaa eestlaste maastikest. *Mäetagused* 50 (2012), 11.

56. Muistin ja paikan suhteesta ks. Petri J. Raivo, Historialliset maisemat ja maantieteellinen muisti. Näkökulmia sotahistorian sijainnilliseen representaatioon. Teoksessa Raine Mäntysalo (toim.) *Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite*. Atena 2004, 143. Abstraktin ajan ja konkreettisen paikan suhteesta ks. Bachelard 2003, 84.

57. Jürgenson 2002, 52.

58. Anni Vilkkonen, Kodin kaipuu. Tuntuma ajassa muuttuvaan tilaan. Teoksessa Seppo Knuutila & Ulla Piela (toim.) *Menneisyys on toista maata*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007, 15.

59. Bachelard 2003, 84.

60. Esim. SKS KIA 1387: 1: 86 (V. Uibopuu 30.7.1945 T. Reijoselle).

61. EKM EKLA, 356: 2: 23, 2/3 (V. Uibopuu 18.10.1985 E. Aland-Vernikille).

62. EKM EKLA 356: 36: 13, 32/33 (V. Uibopuu 25.5.1964 E. Uibopuulle).

63. EKM EKLA 356: 165: 1, 38/71 (V. Uibopuu 6.7.1962 E. Uibopuulle); EKM EKLA 356: 29: 12, 7/8 (V. Uibopuu 5.12.1965 M. Rohtille).

64. EKM EKLA 356: 36: 19, 7/7 (V. Uibopuu 1.6.1969 J. Uibopuulle).

– unelmointiin, joka sekoittaa muistoja. Bachelardin mukaan uneksinnan avaamissa muistoissa ”ullakko” – vahvistava yksinolon tila – voi muistojen sekoittumisen myötä tuntua samalla kertaa pieneltä ja suurelta, kylmältä ja lämpimältä, ja silti aina lohduttavalta. Palauttaessamme mieleen muistoja lisäämme niihin uneksinnan mukanaan tuomia arvoja. Uibopuun lapsuuden valoisien, iloisten ja kauniiden paikkojen muistelu olikin tällaista uneksintaa, jossa hän saattoi elää uudelleen ja säilyttää elävinä muistonsa entisistä asuinpaikoistaan.⁶⁵ Siten hän pystyi käsittelemään erosta johtuvaa traumaa ja pakolaisuuden synnyttämää häiriötä jatkuvuuden tunteessa.⁶⁶ Keskenkäisiksi jääneissä muistelmissaan Uibopuu esimerkiksi pohti sitä, kuinka ”[m]erkillisellä tavalla” hän ei muistanut yhtään opiskelukauden jälkeistä kotiinpaluuta Tartosta pilviseksi tai sateiseksi. Hän arveli sen liittyvän muistin toimintaan, jossa jotkut asiat muuttuvat kauniimmiksi ja toiset synkemmiksi ja jossa osa on keksitty ja osa pyyhitty pois.⁶⁷

Tällainen Uibopuun pohdinta muistojen merkityksen korostumisesta ja muuttumisesta on *reflektiivistä nostalgiaa*, jossa ei pelkästään sentimentalisoita mennyttä, vaan tiedostetaan muistojen mahdollinen muokkautuminen ajan kuluessa.⁶⁸ Vaikka Uibopuu poti kaipuuta menneisiin maisemiin, hän kuitenkin samalla tiedosti, että entisten kotipaikkojen elämä oli muuttunut ja jäljelle olivat jääneet vain fyysiset paikat, jotka olivat ”aivan kuin jotkin sammuneet tähtikuviot avaruudessa”.⁶⁹ Hän ymmärsi, että Viro oli vuosikymmenten saatossa muuttunut.⁷⁰ Sen vuoksi

hän pelkäsi, että matkustaessaan uudelleen itsenäistyneeseen Viroon sieltä saadut vaikutelmat eivät sopisi hänen muistoissa säilyneeseen maailmaansa.⁷¹ Hän pelkäsi kadottavansa muistikuvistaan ”senkin”, mikä vielä oli tallella.⁷² Paluu paikkaan, josta on säilynyt voimakkaita muistoja, voi turmella nämä tilaan kiinnittyneet muistot.⁷³ Uibopuun vuonna 1992 tekemä matka kotimaahan osoittautuikin ristiriitaiseksi, ja monesta kokemastaan ilosta huolimatta entisten lapsuuden maisemien näkeminen oli myös kivuliasta.⁷⁴

Uibopuu kokikin lohduttavan nostalgian lisäksi myös kivuliasta nostalgiaa, joka on tietynlaista suremista ja kummittelevaa kaipuuta.⁷⁵ Siihen kuuluu tuskallinen tietoisuus mahdollisuudesta saada mennyt maailma takaisin.⁷⁶ Siinä aiemmat suhteet ja paikat – niin muistetut kuin kuvitellutkin – tunkeutuvat ja hankaloittavat henkilön sen hetkistä elämää ja vaikuttavat tämän nykyisyyden kokemuksiin, suhteisiin ja kiinnittymiseen.⁷⁷ Se voi näkyä esimerkiksi surun ja menetyksen tunteina.⁷⁸ Maanpaon ja kodin menetyksen synnyttämä suru siirtyikin Uibopuun nostalgiseen muisteluun. Se tulee ilmi esimerkiksi Uibopuun kirjeessä äidilleen vuodelta 1960. Kirjeessä hän kertoi olleensa aina joulun aikaan melkein sairas koti-ikävästä ja vanhoista muistoista, ”niin että se surumielisyys välillä toisia ympärillä olijoita kohtaan voi näyttää jopa epäkohteliaalta”.⁷⁹ Kymmenen vuotta myöhemmin hän kirjoitti eteläviolaiselle tuttavalleen olleensa joulun aikaan jälleen ajatuksissaan lapsuuden kotiseutunsa jouluissa ja jatkoi: ”Ajat, mitä koskaan ei voi unohtaa. Kaikki

65. Vrt. Bachelard 2003, 78–86.

66. Vrt. Christa Schönfelder, *Renegotiations of Longing and Belonging*. Teoksessa Gabriele Rippl (toim.) *Haunted Narratives. Life Writing in an Age of Trauma*. University of Toronto Press 2013, 298.

67. EKM EKLA 356: 130: 1, 158 (Valev Uibopuu, *Minu maa ja eluased. Meenutusis olnud aegadest ja inimestest*).

68. Korkiakangas 1999, 173.

69. EKM EKLA 356: 130: 1, 8.

70. Esim. EKM EKLA 356: 5: 9, 108/115 (V. Uibopuu 24.7.1992 B. Eisenschmidtille).

71. EKM EKLA 356: 35: 2, 61/63 (V. Uibopuu 14.7.1992 A. Tiisvälille).

72. EKM EKLA 356: 20: 15 (V. Uibopuu 3.5.1991 A. Markille). Huom. Uibopuu ei vierailut Virossa ennen neuvostomiehityksen päättymistä poliittisista syistä.

73. Kirsi Saarikangas, *Merkityksellinen tila. Lähiöasuminen arkkitehtuurin, asukkaiden, menneen ja nykyisen kohtaamisena*. Teoksessa Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.) *Eletty ja muistettu tila*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002, 63.

74. EKM EKLA 356: 2: 23, 25/32 (V. Uibopuu 23.10.1992 E. Aland-Vernikille). Ks. myös Hukka 2020.

75. Rubenstein 2001, 5.

76. Rossi & Seutu 2007, 8.

77. Rubenstein 2001, 5.

78. Vrt. Wilson 2014, 22.

79. EKM EKLA 356: 36: 13, 13/13 (V. Uibopuu 5.2.1960 E. Uibopuulle).

joulupyhät vieraisilla ovat olleet minulle oikeastaan surunpyhät. Mutta ehkä elämme yleensäkin vieraassa maailmassa?”⁸⁰

Kivuliaasta nostalgiaa kertoo myös Uibopuun vuonna 1991 kirjoittama kirje Tinnon entiselle paimenelle, jonka muistelut omasta elämästään olivat tuoneet ”todella lähelle” myös Uibopuun kotikylän ja nuoruuden. Menneiden muisteluun liittyi vahvasti menetyksen tunne, jota oli vaikea kohdata. Uibopuu kirjoitti siitä:

Kuten mainitsin, olen Sinun rivejäsi luenut osissa, suunnilleen samalla tavalla kuin otetaan vilustumislääkettä, jota ei sovi kaataa. Välillä on sydäntä puristanut myös ankara suru alati esiin nousevan kysymyksen myötä: pitikö sen kaiken silloin olla ja mennä sillä tavoin?⁸¹

Tuskaa aiheutti myös muistin rajallisuus, jota Uibopuu pohti, kun hän oli käynyt läpi vanhoja papereitaan. Hän kuvasi muistiaukkoja aivoissa

■ Kuva 2. Valev Uibopuun kotitalo Tinno maantieltä päin kuvattuna 1965. Kuva: EKM EKLA B-37-3824.

ilmeneviksi tuberkuloosin keuhko-onttouksiksi, joiden vuoksi ”henki salpautuu, ja eteenpäin ei pääse”⁸² Reflektiiviseen – pohdiskelemaan – nostalgiaan kuuluukin myös tällainen muistin riittämättömyyden tarkastelu. Lisäksi siihen liittyy muistin tarjoaman lohdun tiedostaminen.⁸³ Uibopuu pohtikin myös sitä, miksi menneen muistelu tuntui tärkeältä; hän näki, että ihmismieli oli ”valitettavasti” luonteeltaan sellainen, että se ikävöi ”takaisin vanhoihin lähteisiin”, sillä ”[y]ksikään uusi vesi ei maistu niin makoisalta kuin se, jota on lapsuudessa juotu”⁸⁴

Kivulias nostalgia voi näkyä menneisyyteen takertumisena tai muutoksen vastustamisena, mutta myös positiivisena selviytymiskeinona.⁸⁵ Uibopuulle se näytti olevan enemmän tällainen selviytymisen ja identiteetin rakentamisen keino,

80. EKM EKLA 356: 1: 1, 25/49 (V. Uibopuu 10.1.1970 R. Aabelille).

81. EKM EKLA 356: 22: 21, 16/43 (V. Uibopuu 24.4.1991 J. Naaritsalle).

82. EKM EKLA 356: 30: 43 (V. Uibopuu 22.2.1981 J. Sinimäelle).

83. Vihma 2021, 210.

84. EKM EKLA 356: 26: 6, 11/11 (V. Uibopuu 29.6.1969 V. Pärsimägilille).

85. Rossi & Seutu 2007, 11.

kun hän surustaan huolimatta keskittyi vaali-
maan kaunista menneisyyttään Virossa.

Aistien herättämä ja materiaallinen nostalgia

Paikkojen ja maisemien lisäksi Valev Uibopuun nostalgiset muistot kiinnittyivät tavaroihin ja muuhun materiaan, joiden varaan hän saattoi rakentaa identiteettiään. Tällaisesta materiaan kiinnittyvästä nostalgisesta identiteetin rakennuksesta kertoo esimerkiksi Uibopuun suhtautuminen sukkapariin, jonka hän oli ostanut vuonna 1938 entisestä kotikaupungistaan Valgasta. Uibopuun parsiessa sukkaa heinäkuussa 1945 hän oli löytänyt nämä ”kovin-kovin” kuluneet sukat, jotka olivat kulkeneet läpi monen elämänvaiheen – niin muuton kotimaan pääkaupunkiin, sodan kuin pakolaisuudenkin – ja muuttuneet sen vuoksi tärkeiksi. Sukat säilyttivät yhteyden kotiin ja menneeseen, niihin sisältyi osa Uibopuun elämäntarinaa. Tätä tarinaa kertomalla hän pystyi sijoittamaan itsensä aikaan ja paikkaan. Hän kirjoitti sukistaan: ”Siinä näkee niin monet neulanpisteet – olen niitä itse parsinut niin monessa elämäni vaiheessa, että ovat käyneet rakkaaksi. Saakoot vielä armahdusta!”⁸⁶

Sukien lisäksi myös monet muut entisistä ajoista muistuttavat tavarat herättivät Uibopuussa nostalgisia tunteita. Niin tapahtui esimerkiksi Emilie-äidin lähettämien lapasten ja sukien kohdalla. Äidin kutomiin vaatteisiin olivat välittyneet tämän ajatukset ja toiveet, minkä vuoksi ne olivat Uibopuulle ”kuin talismaani”, joka toi ”onnea ja hyvää”.⁸⁷ Esineiden tuomat muistot entisestä kodista voivat tuoda juuri tällaisia yhteyden ja turvan tunteita, kuten sosiologi Janelle Wilson on esittänyt.⁸⁸ Ne ikään kuin säilövät mennyttä aikaa; erilaiset kiinnekohdat, joihin muistot kiinnittyvät, antavat muistoille paikat ja muodot.⁸⁹ Tavaroiden merkitys ei perustu enää niiden alkuperäiseen tarkoitukseen, vaan nostal-

giseen arvoon; ne ovat saaneet symbolisen merkityksen. Niistä on tullut muistojen solmukohta, menneisyyden tulkinta.⁹⁰ Uibopuulle tällaisina kiinnekohtina toimivat vaatteiden lisäksi myös esimerkiksi hänen vanhat virolaiset kirjansa, jotka palauttivat hänen mieleensä entisen kodin kirjahyllyn sekä isän pöytälaatikot, joista ”nousi ruutinhajua”.⁹¹

Jos materia tarjoaa muistoille muodon, niin aistit toimivat niiden herättäjinä.⁹² Yllättävä tuttu aistiärsyke voi tuoda mieleen palan mennyttä aikaa tai johdattaa jopa laajempaan muiston rakennelmaan.⁹³ Esimerkiksi Juhan-veljelleen Uibopuu kirjoitti kesäkuun alussa 1968, että haistettuaan leikatun, kellastuneen heinän tuoksun, hänen mieleensä oli tullut heti veli heinänteossa kotiseudulla, Alamustin joen varressa olevalla niityllä.⁹⁴ Makuaistin herättämiä muistoja olivat tuoneet taas Emilie-äidin lähettämät kotipihan omenat. Uibopuun maistettua ”kotimaan maaperästä” versoneita ja ”voimaa kotimaan aurin-gonpaisteesta” saaneita omenoita oli ”kaikki entinen” tullut hänen mieleensä ja oli tuntunut siltä kuin hän olisi käynyt kotona. Omenoiden makuun oli säilynyt mennyttä aika, ja tämä tuttu maku oli siirtänyt Uibopuun sen hetkisestä ympäristöstä menneeseen ja tuonut nostalgisia muistoja kotimaalta.⁹⁵ Uibopuu olikin itkenyt ja nauranut ”ilosta” ja ollut ”kyyneliin asti liikuttunut” omenat saatuaan, eikä hän olisi voinut toivoa enää parempaa lahjaa.⁹⁶

Arvokas lahja olivat myös Uibopuun vuonna 1959 serkultaan saamat valokuvat rakkaista ihmisistä, joista osa oli ”yhdellä tai toisella tavalla” menetettyjä. Kuvat olivat ”kuin konkreettinen tervehdys tuosta menneisyyden maasta”, ja ne olivat tuoneet mieleen ”entiset ajat, kaikki, mitä joskus oli”.⁹⁷

Valokuvien kautta läheiset ihmiset ja paikat tulivatkin osaksi Uibopuun elämää myös maan-

86. SKS KIA 1387: 1: 100 (V. Uibopuu 16.9.1945 T. Reijoselle).

87. EKM EKLA 356: 36: 13, 2/2 (V. Uibopuu 8.12.1957 E. Uibopuulle).

88. Wilson 2014, 123.

89. Vrt. Bachelard 2003, 82.

90. Kalajärvi 2012, 37–44.

91. SKS KIA 1387: 1: 253 (V. Uibopuu 17.2.1948 T. Reijoselle).

92. Ks. esim. Smith & Watson 2001, 21.

93. Vihma 2021, 220.

94. EKM EKLA 356: 36: 19, 7/7 (V. Uibopuu 1.6.1968 J. Uibopuulle).

95. Vrt. Wilson 2014, 120.

96. EKM EKLA 356: 36: 13, 18/18 (V. Uibopuu 16.11.1960 E. Uibopuulle).

97. EKM EKLA 356: 26: 6, 6/6 (V. Uibopuu 30.9.1959 V. Pärsimägilte).

paossa. Esimerkiksi äidilleen Uibopuu kertoi katselevansa Ruotsissa aina välillä vanhoja valokuvia, kuten kuvaa kotipihan tammesta, jonka alla hän oli lapsuudessaan ”melkoisesti leikkinyt ja kerännyt tammenterhoja”.⁹⁸ Kuva, jossa veli seisoi kotitalon portailla taustanaan ”vanha kellarin katto, jonka päällä olemme lapsuudessa välillä kiipeilleet”, oli saanut Uibopuun liikuttumaan.⁹⁹ ”Lasitettavaksi” taas päätyi kuva lähijärvestä, jossa Uibopuu oli onkinut nuoruutensa kesät.¹⁰⁰ Näillä kuvilla entisestä kodista, lapsuudesta ja perheestä Uibopuu pystyi rakentamaan identiteettinsä jatkuvuuden tunnetta, sillä paikkaan liittyvät muistot ja erityisesti lapsuuteen liittyvät paikat ovat keskeisiä identiteetin ja jatkuvuuden tunteen lähteitä.¹⁰¹ Nämä kuvat auttoivat muistamaan kotia sekä säilyttämään sen sellaisena kuin se oli menneisyudessa ollut, sillä kuvissa aika ja paikka olivat ikään kuin pysähtyneitä, muuttumattomia. Niissä voi ”viipyillä” kuvitteellisesti.¹⁰² Aikanaan vähäiselle huomiolle jäänyt kuvan ottamiseen liittyvä tapahtumahetki saattaa saada muistelun myötä isomman roolin ja muuttua kaipuun kohteeksi.¹⁰³ Kuviiin voikin liittyä myös tietynlainen kipeyden tunne, Uibopuun nimeämä liikuttuneisuus, kun niihin tallennettu kohde on pysäytetty hetkeen, jota ei voi koskaan enää tavoittaa.¹⁰⁴ Toisin sanoen kuvat herättävät meissä nostalgian, ja juuri niillä onkin usein ollut pakolaisten kotona löytyvistä tavaroista suurin nostalgia-arvo.¹⁰⁵

Sosiaalinen nostalgia

Valev Uibopuun kirjeenvaihdossa ilmenevässä nostalgisessa muistelussa tärkeää oli mahdollisuus päästä jakamaan muistoja muiden kanssa – erityisesti niiden, jotka olivat eläneet

samassa lapsuuden ympäristössä. Uibopuun entiseen kotiin sekä menetettyyn kotimaahan liittyvien muistojen jakaminen perheen kanssa oli oman identiteetin rakennusta sekä tarinankerronnan että sosiaalisen siteen vahvistamisen muodossa,¹⁰⁶ sillä kokemusten ja tapahtumien muisteleminen yhdessä kiinnittää yhteisöön ja lujittaa samalla minuutta.¹⁰⁷ Esimerkiksi Tinnon entiselle paimenelle Uibopuu kirjoitti olevansa iloinen siitä, että pääsi keskustelemaan kirjeissä ”lapsuuden aikaisen kotikylän asioista, oloista ja ihmisistä”.¹⁰⁸ Tämän kirjeenvaihdon avulla Uibopuu saattoi jakaa muistoja menneistä ajoista ja saada ”täydennystä” omiin muistikuviiin.¹⁰⁹

Mennyttä kotia Uibopuun oli mahdollista muistella myös äitinsä ja sisarensa kanssa, jotka asuivat edelleen Virossa. Sisarelleen Maimulle Uibopuu kirjoittikin vuonna 1957 tämän ja äidin kirjeiden olevan portti ”elämään, joka säilyy ikuisesti kaikkein kauneimpana ja muistorikkaimpana”.¹¹⁰ Maimulta Uibopuu saattoi myös tarkistaa muistinsa paikkansa pitävyyttä, ja hän esimerkiksi tarkisti siskoltaan heidän entisen kotitalonsa eläinten sekä kylänsä talojen nimiä.¹¹¹

Kodin muistojen ja tietojen jakamisen lisäksi myös kodin ja kotimaan menetyksen jakaminen oli tärkeää Uibopuun sosiaalisessa ja nostalgisessa identiteetin rakennuksessa. Sitä Uibopuu saattoi tehdä ihmisten kanssa, jotka olivat hänen tavoin päätyneet eroon lapsuuden kodistaan ja kotimaastaan. Esimerkiksi Virosta muuttaneen kirjailijan ja tekstiilitaiteilijan Erika Aland-Vernikin kanssa Uibopuu saattoi muistella yhteisiä kotiseutuja Etelä-Virossa sekä koko kotimaata ja samalla jakaa yhteisen ikävä kotiin. Heidän välissään kirjeenvaihdossa ikävöity koti näyttä-

98. EKM EKLA 356: 36: 13, 11/11 (V. Uibopuu 22.10.1959 E. Uibopuulle).

99. EKM EKLA 356: 36: 13, 7/7 (V. Uibopuu 26.10.1958 E. Uibopuulle).

100. SKS KIA 1388: 1: 353 (V. Uibopuu 25.9.1965 T. Reijoselle).

101. Igor Knez, *Autobiographical Memories for Places. Memory* 14 (2006), 359–377.

102. Vrt. Tuan 2006, 22.

103. Sallinen 2004, 87.

104. Vrt. Tuan 2006, 21–22.

105. Kalajärvi 2012, 36.

106. Vrt. Wilson 2014, 36; Ks. myös Lewicka 2013, 53.

107. Korkiakangas 1999, 167.

108. EKM EKLA, 356: 22: 21, 18/49 (V. Uibopuu 4.7.1991 J. Naaritsalle).

109. EKM EKLA, 356: 22: 21, 19/52 (V. Uibopuu 11.9.1991 J. Naaritsalle).

110. EKM EKLA 356: 16: 3, 11/12 (V. Uibopuu 25.9.1957 M. Lassille).

111. Eläinten nimistä ks. EKM EKLA 356: 16: 3, 153/165 (V. Uibopuu 17.3.1984 M. Lassille). Kylän talojen nimistä ks. EKM EKLA 356: 16: 3, 154/166 (V. Uibopuu 5.6.1984 M. Lassille).

tyikin nostalgisena menneen ajan ihannointina. Se oli vuorovaikutteista, yhdessä koettua ja eheyttävää nostalgiaa. Sen ilmaisussa hyödynnettiin yleisempää itsenäistymisen jälkeisessä Virossa kasvaneiden nostalgiaaretorikkaa, jossa keskeiset elementit olivat maa ja luonto.¹¹² Uibopuu esimerkiksi kirjoitti Aland-Vernikille, että rakkaus kotimaata ja sen luontoa kohtaan oli syntynyt ”lapsuuden tottumusten lumouksessa”. Hän kirjoitti myös, että se, joka oli nähnyt ”kotimaisen koivun” ”varhaiskevään vihreydessä, ei voinut ihastella yhtäkään toista puuta maailmassa.”¹¹³ Aland-Vernik taas kirjoitti Uibopuulle, että kotimaa ja sen luonto olivat kauneinta maailmassa, ja pohti, saattoiko kukaan ulkomaalainen ymmärtää hänen taiteensa koivunlehtien keväistä kauneutta ja tuoreutta.¹¹⁴

Johtopäätökset

Artikkelissa lähestyin Valev Uibopuun pakolaisajan kirjeitä omaelämäkerrallisina teksteinä, mikä auttoi ymmärtämään paremmin nostalgian suhdetta identiteetin rakennukseen sekä pakolaisuuteen. Uibopuun kirjeissä ilmenevä nostalgia vahvistaa jo aiemmassa tutkimuksessa ilmennyt näkemystä nostalgiaista elämäkerrallisena muistina, jonka avulla ihmiset voivat työstää mennyttä ja samalla rakentaa identiteettiä nykyisyydessä. Uibopuun kirjeistä käy myös ilmi, kuinka vahvasti nostalgia voi kytkeytyä pakolaiskokemukseen. Uibopuun kokema nostalgia syntyi maanpaon aiheuttaman eron kokemuksen kautta; se liittyi vahvasti nostalgian sananmukaiseen merkitykseen – koti-ikävään. Uibopuu jakoi muiden pakolaisvirolaisten kanssa kodin ja kotimaan menetyksen trauman, joka ohjasi hänen ajatuksensa yhä uudelleen menneeseen – erityisesti lapsuuteen ja nuoruuteen, jossa oli ollut turvallinen koti.

Pakolaisuuden aiheuttama eron kokemus voi synnyttää muistelijassa sekä positiivisia että negatiivisia tunteita, ja Uibopuulle nostalgiset lapsuusmuistot tarjosivatkin sekä lohtua ja turvaa että tuskaa ja surua. Uibopuun kokema suru ja tuska, jotka syntyivät pakenemisesta ja siihen liittyvästä kodin menetyksen tunteesta, yhdistyivät nostalgiseen kaipuuseen. Tuskaa Uibo-

■ Kuva 3. Uibopuu vuonna 1994 Lundissa, virolaisten pakolaisten perustaman Eesti Kirjanike Kooperatiiv-kustantamon talon edessä, jossa hänellä oli työsuhdeto vuosiina 1956–1964. Kuva: EKM EKLA B-207:9.

puulle aiheutti myös menetyksen lopullisuus – menneeseen paluun mahdottomuus ja muistin muokkautuminen ajan kuluessa. Turvaa ja lohtua Uibopuu sai taas siitä, että hän saattoi elää nostalgian avulla uudelleen muistonsa menetetyistä paikoista ja ihmisistä, ja siten säilyttää ne elävinä. Muistamisprosessin ja ikävän myötä lapsuuden ja nuoruuden aika muuttuivat Uibopuulle ihannoituiksi, kun hän keskittyi onnellisiin muistoihin. Keskeistä tässä prosessissa oli aika; kotoa poissaolon pitkittyminen kasvatti muistojen nostalgiaarvoa. Positiivisiin lapsuuden muistoihin ja maisemiin keskittymällä Uibopuun muistot saivat ikään kuin selkeän muodon. Kun muistot kiinnittyvät konkreettisiin paikkoihin, ne voivat tuntua staattisilta ja erehtymättömiltä. Uibopuu kuiten-

112. Kõresaar 2008, 762.

113. EKM EKLA, 356: 2: 23, 2/4 (V. Uibopuu 18.10.1985 E. Aland-Vernikille).

114. EKM EKLA 356: 42: 5, 4/15 (E. Aland-Vernik 12.8.1986 V. Uibopuulle).

kin myös kyseenalaisti muistojensa paikkansa pitävyyttä ja pohti tiettyjen muistojen merkitysten korostumista. Siten hänen nostalgiansa oli reflektiivistä.

Uibopuun nostalgiseen kodin kaipuuseen liittyivät kiinteästi aiemmat eleyt ja koetut paikat ja maisemat – ennen kaikkea kotitalo ja etelävirolainen luonto – sekä niihin kytkeytyvät läheiset ihmiset. Uibopuun nostalgian herättivät usein aistikokemukset, kuten hajuainin tuomat muistot menneisyydestä. Aistimusten avulla hän saattoi siirtyä ajassa menneeseen, vanhoihin paikkoihin ja niissä eläneiden ihmisten luo. Läheiset ihmiset ja sosiaalinen vuorovaikutus olivat myös tärkeä osa Uibopuun nostalgiaa; hän hyödynsi muistelussaan kirjeissä rakentuvaa sosiaalista, omia muistoja ja tunteita vahvistavaa tilaa. Yhdessä tapahtuva nostalginen muistelu voikin lujittaa sosiaalisia siteitä ja kuulumisen tunnetta niihin, jotka ovat eläneet samassa paikassa tai kokeneet samanlaisia menetyksen tunteita. Siten se voi myös auttaa rakentamaan omaa identiteettiä.

Nostalgiaan tukeutuvassa identiteetin rakennusprosessissa Uibopuuta auttoi myös materia, kuten valokuvat ja esineet. Ne muistuttivat entisestä, ja aika ikään kuin säilöytyi niihin. Materia, kuten myös paikkojen, varaan Uibopuu rakensi tarinaa omasta elämästään, siitä kuka oli ja mistä tuli, ja näin hän edisti tunnetta eheästä identiteetistä. Tällainen tarinan luominen liittyi tarpeeseen muistaa mennyt ja menetetty, ja kuten Uibopuun kirjeenvaihdosta käy ilmi, nostalginen muistelu voi toimia eräänlaisena menetyksen korvaajana – identiteetin vahvistamisen keinona. Se voi auttaa käsittelemään erosta johtuvaa traumaa ja pakolaisuuden synnyttämää häirittyä jatkuvuuden tunnetta.

FM **Anna Hukka** on väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa. **Sähköposti:** anna.hukka@helsinki.fi